

DAg.); notem a més aquest passatge d'una poesia del S. xv: «navgant a ull de vent / fiu scot de la cadena, / car de la part de ponent / sentí l'ayre tant ardent / que feu tremolar l'entena» (DAg.).

DERIV.: *Ulla* 'l'espíral central de la volta superior del forn del terrisser, més gran que els altres (d'uns 45 cm. de diàmetre)' (Tarrag., *AlcM*; BDC IX, 80); potser sigui format per regressió de *ullal*.¹⁰

Ullada 'cop d'ull, mirada ràpida' [2.ª meitat S. XIV, Marsili, *Cròn.*, DAg.; «Si passegem o fan vila --- e a tothom fan ullada» (Eiximenis, *Prosis*. I, 54); 1472, JEsteve «*Fer ullades*: Innuere oculis»; «Don Rossell se determina cap a la plassa se'n va: / n'hi dona ulladeta prima y l'en gafa per la mà» (MilàF, *Romlo.*, 1882, 320.15)]; *fer la ullada* 'fer l'ullet' (Massalcoreig, *AlcM*); «uyada, guíno» (PzCabr.); *ullada de sol* 'solellada curta però intensa' (Emp., Tort., País Val., Mall.), exs. de Pous i Pagès, E. Vilanova, S. Galmès en *AlcM*; l'usa també Salvà, *Callosa* II, 127; cf. *ull de sol* (supra); 'ull de la mola del molí' (Artà, Deià); 'espigonades, capolls, pedretes i altres impureses del blat, que queden dins el colador en garbellar' (Cullera, *AlcM*).¹¹ *Ullada* designa a més una varietat de raïm (Escrig, *Dicc. val.*), localitzada per DAg. (s. v. *uyada*) a Lluçmajor (Mall.) amb la nota que és sinònim de *ull de llebre* (veg. supra); això ens mostra d'on s'ha format l'apel·latiu *ullada* 'varietat de raïm'; *AlcM* localitza el mot a més a Ulldecona (Montsià) i inclou aquesta cançó popular de Lluçmajor: «Dilluns me'n vaig a vermar; ¿vols que t'envii una ullada? / Si no en trob cap capada, / d'es meus ulls la 't vull donar».

Ullal 'dent canina' [1575, *TbPu*. «*Los vllals*: Dentes serrati, vel canini» (p. 251), «Aprés de les dents, ve vn ullal en cada part ---: Dentes acuti, canini, oculares. Los *vllals* de alt tenen vna sola rael, y arriba casi a fins al vll, y per tant, quan fan mal, acostuma de arribar la dolor als vlls, y si se arranquen és perill de dañar als vlls» (ib., 259); Belv. 1805, Lab. 1840; «té dos rengles d'uyals com los llops» (E Vilanova, *Entre Família*, 150)]; com s'ha explicat (s. v. *DENT* III, 66a29ss.) *ullal* en aquest sentit resulta de l'abreviació de *dent ullal*, derivat primitivament adjectiu, aplicable per ésser les canines dessota els ulls (cf. el text citat del *TbPu.*, supra); comp. fr. *les dents oeillières* i substantivat *les oeillères*, it. *dente occiale*, angl. *eye-tooth*, llgd. li *dènt de l'uei, las dents ulbals, uiau* (Mistral, s. v. *dent*), *ulhal* 'dent canine de la machoire superioire' a Aveyron (Vayssier), bearn. *den de l'oeilh* (Palay s. v. *den(t)*), *oelbàu* (ib., s. v.), fr. regional *ulhâl* [*ülal*] a Clermont-l'Hérault (Pastre).¹²

Ullal en l'acc. de 'arc o ull de pont' és propi de Castelló i València (*AlcM*); interessa la nota d'Adolf Salvà (de la comarca de la Marina): «Casa Consisterial --- La entrada a la *lontxa* la constituyen cuatro arcadas, que los del pueblo llaman *ullals*» (*La Villa de Callosa* I, 143); *ullal* 'ull d'un martell etc.' (Massalc., Val.), 'ull de la mola' (Pallars, Conca de Tremp), *AlcM*.

Ullal en relació amb *ull* (d'un riu, d'una font, d'un rec) compareix en els sentits de 'deu, font natural, clot on brolla l'aigua', 'obertura per on entra l'aigua

de la sèquia en el braçal del rec', i a més 'clot en un riu o en el mar d'on surt l'aigua fent remolí'. Seguirem per donar una documentació d'aquests sentits:

a) *ullal* 'deu, font natural': c. 1460, *Spill* «Muda [tu] carrera, / lexa l camí / --- / tan espinós / e verinós / costes, barranchs, / *ullals e fanchs*» (v. 12745); doc. de 1580, que sembla ser de València: «--- les aygües que naixen en los *ullals* y fonts que són en les marjals ermes» (*El Archivo*, Dénia, IV, 399); MGadea, de la comarca d'Alcoi, en el seu *Dicc. val.* (1891) defineix *ullal* com «manantial de corto caudal que nace en terreno algo llano» i en una obra seva ens diu que a la vora del riu Ceta, en el districte de Callosa d'En Sarríà «ix una fonteta que may se seca, coneguda per l'*Ullal*» (*T. del Xè* I, 233); *AlcM* cita de la revista mall. (c. 1880) *Ignorància* «*S'uyal* d'aquesta font és dins Sant Quint», i llegim en Arx. Lluís Salvador: «an es poc temps de cavar, sa terra va fer com un *uial*, s'afonà i romangué un forat» (p. 230). *AlcM* reporta l'ús d'*ullal* en aquest sentit a Tort., País Val., Mall. i Eiv., però aquesta llista es pot ampliar encara: *CostManc.* dona *ullal* a Men. com a 'la font que neix d'un fondal o d'una petita bassa» (II, 110) i a Empordà com a 'el naixement d'aigua quan és tan escassa que no arriba a fer corrent' (id.); efectivament PCoromines, nota ms. de 1898, descriu *ullal* com 'font que no raja sempre' i amb aquest valor evidentment l'usa en una obra seva: «Com els *ullals* d'aigua que surten a muntanya després de les pluges més abundoses ---»

(*Recés*, p. 211).¹³ Notem, a més, les dades que ens forneixen les enquestes dialectals de JCorom.: el mestre anota *uiâl* 'deu d'aigua' a Vilacolum (Alt Emp.) i el NL l *uiâl* de la Plantada a Fortià i Riumors (id.); a Scoloma Tuir (Ross.) registra la *Dóu dels Ametllers* amb la nota que és un *ullal* que solament brolla quan plou; l'*Ullal* com a nom d'una deu a Sureda (Vallespir), *ullal* com a apel·latiu a SJCerdanyola (Berg.), i a Piles; els *Ullals de Ricorb* són unes deus a Capçanes (Priorat) i també els *Ullals de les Portasses* (id.); i a Campanet (Mall.) li van dir d'una deu que «és un *ual* que rebenta quan plou molt»; com a nom *s ual de santa katalina* a Favàritx (Men.); al País Val. com a apel·latiu, sentit a Bellestar (Tinença de Ben.) i al Maestrat a Vistabella («a la confluència del Barranc dels Molins i el de Penya Aguda hi ha uns *ullals* on neix molta aigua»), a Vilafamés («a la Fordenjana ixen *ullals* quan plou»), a Rossell i Penfscola; i més al sud: a Sella (La Marina), a Pedreguer (Marq. de Dénia) i Romana (comarca de Novelda); notem que en el sud del territori *ullal* se sent bastant però *ull* no gaire, essent-hi més usual *naixement*. Com a noms donats a deus: *fon delz uletaes* a Sorita i *La Noguera de l'Ullal* a Todolella (Ports de Mor.), l'*Ullal del Molí* a Coratxà (Tinença de Ben.), l'*Ullal de la Fou*, ~ de la *Vimenera* a Vallibona (a l'est de Morella), *Pla dels* ~ a Vilafranca, *Barranquet de l'Ullal* a Albocàsser (Alt Maestr.), *Ullal del kósi*, ~ de la *komàre* a Castelló Pna.; *Ullal de la Peixera* a Traiguera (Maestr.), l'*Ullal de Beltran*, ~ de les *Penyetes* (Tav. Vallidigna), els *Ullals de les Nespleres* a Benidoleig (Marq. de Dénia),